

COĞRAFYA, TARİH VE RUS KİMLİĞİ

Elnur SOLTAN*

Amid the ruins of the former USSR, the crisis of Russian national identity looms large, as the dust spread by the collapse of this empire gradually settles. The problem is not as it is frequently put, that the Russians are "looking for" an identity. It is rather the incongruence between the self-perception of the Russians and the nature of the present state, the Russian Federation that brings about such a problem. The interplay of constants and variables, of geography and history that lies behind the Russian identity crisis is what the author of this essay aims to address.

Evet, eğer bilmek istiyorsanız, Rus halkı diye bir şey yoktur. Ve hiçbir Rusya!... Var olan birkaç milyon kilometrekare mekan, bir-birinden gayet farklı yüzlerce milletler, binlerce diller ve dinlerdir. Ve, eğer bilmek istiyorsanız, ortak olan hiçbir şey.

Aleksandr Kuprin.¹

Giriş

Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle ortaya çıkan belirsiz ortamda cevaplanamayan sorulardan birisi de Rus kimliğinin ne olduğu ve nasıl tanımlanacağıyla ilgilidir. Rusların milli kimlik "arayışında" olduklarından sık sık bahsedilse de, sorunun kelimelere bu şekilde dökülüşü yanıltıcı olabilir. Her bir topluluğun tarihsel sürecin herhangi bir anında belli bir kimliğe sahip olduğu pekala söylenebilir. Temelde yatan sorun, bir toplumun kendini algılama şeklinin verilen toplumsal ve siyasal kurumsallaşmayla uyum içinde olup olmamasıdır. Daha somut bir ifadeyle, Rusların Sovyetler Birliği'nin çöküşünden önce kimlik sorunu yaşadığını iddia etmek biraz zor olurdu. Sadece, bu yapının ortadan kalkması sonucu, ortaya çıkan Rusya Federasyonu'yla Rusların kendilerini algılama şekilleri arasındaki uyumsuzluğun kimlik sorunun ortaya çıkmasına neden olduğunu söyleyebiliriz. Daha sonra da belirtileceği üzere, Rusya'da toplumun kendini algılayış biçiminin (birlik

* Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi, Rusya-Ukrayna Masası Asistanı

¹ Zamyatin, A. ve Zamyatin, D., Khrestomatiya Prostranstva Rossi, Moscow, MIPOS, 1994'den aktaran Alexei Novikov, "Between Space and Race: Rediscovering Russian Cultural Geography, *Geography and Transition in the Post-Soviet Republics*, (ed.), Michael J. Bradshaw, John Wiley & Sons Ltd, 1997, s. 50.

Avrasya Dosyası, Rusya Özel, Kış 2001, Cilt: 6, Sayı: 4, s. 64-94.

veya imparatorluk doğrultusunda) derece ve yoğunluk bakımından bu toplumu seferber etmek için yeterli olmadığını ve tarihsel şartların daha kolay kıldığı bir şekilde yapılanmaya (milli-devlet) gitmek için de eski kimliğin bir engel oluşturduğunu söylersek, Rus halkının bugünkü durumunu daha doğru bir şekilde tanımlamış oluruz.

Diğer bir taraftan, Rusya'daki kimlik tartışmasını, tarihsel olarak belki de hiçbir milletin barış döneminde yaşamadığı bir politik ve ekonomik çöküşe uğramış ve gururu sarsılmış² bir toplumun bu durumdan kurtulma savaşı olarak niteleyebiliriz. Ortaya çıkan yeni zorlukları aşmada işe yaramayan düşünce ve kimlik yapısının şüphe ve sorgulama hedefi olması, meşruluğunu kaybetmesi ve hatta bu zorlukların nedeni olarak görülmesi doğaldır.

Günümüze kadar Rus kimliği hangi faktörlerin etkisiyle şekillendi? Bu süreçte süreklilik ve değişimler nelerdi ve Rus kimliği neden belirsizler ve bilinmeyenler kategorisinde kalmaya devam ediyor? Bu soruların yanıtlarını bulmaya çalışalım.

Arazi Özelliklerinin Etkileri

Rus kimliğinin oluşumunu sabit ve değişen, coğrafya ve tarih, doğa ve insan faktörlerinin etkileşimi açısından değerlendirirken bazı hususlara açıklık getirelim. Burada, coğrafi determinizm söz konusu değildir. Çevrenin insan hayatını mutlak bir şekilde şekillendirdiğini iddia etmek ve insiyatif sahibi insanı obje haline getirmek yanlış olurdu. Çevre ve doğal şartlar bir çerçeve ve olanak olarak önemlidirler ve tarihi nasıl etkileyecekleri, başlatan ve tepki veren insanın (ve toplumun) onları nasıl "kullanacağı" ile belirlenir.³ Zaman zaman coğrafyanın daha başat bir etken olma olasılığı ve toplum yapısında bazı ve bir ölçüye kadar değişmez izler bıraktığı göz ardı edilemezse de, asıl söylenmek istenen, onun aşkın bir etken olarak algılanmasının kesinlikle yanlış olacağıdır.

.....
Tarihsel olarak
Rus devletinin çekirdeği
veya merkezi diye
niteleyebileceğimiz
Doğu Avrupa Ovası'nın
üç temel özelliği
dikkat çekmektedir:
verimsiz toprak, doğal
engellerin eksikliği ve
büyük ırmak şebekeleri.
 .....

² Edward Acton, *The Present and The Past Russia: The Tsarist and Soviet Legacy*, London, Longman, 1995, s. 356.

³ Aleksandr Dugin, *Osnovi Geopolitiki*, Moskva, Arktogeya, 1997, s. 59.

Coğrafya da, bütün diğer faktörler gibi, aşkın bir konuma sahip olmayıp, etkinliğini diğer sayısız faktörlerin oluşturduğu "bütün"ün konfigürasyonu içinde ortaya koyar. Kısacası, iki farklı dönemde, *değişmez* çevrenin tarihi (veya kimliği) etkilemedeki rolü pekala *değişebilir*.

Tarihsel olarak, Rus devletinin çekirdeği veya merkezi diye niteleyebileceğimiz Doğu Avrupa Ovası'nın üç temel özelliği dikkat çekmektedir: verimsiz toprak, doğal engellerin eksikliği ve büyük ırmak şebekeleri.⁴ Verimsiz toprak ve engelsiz arazi, bu alanda uzun süre göçebe milletlerin akınlarına dayanabilecek bir toplumun ortaya çıkışını engellemiştir. Aynı zamanda, teknolojik gelişmeler bu saldırılara karşı koyabilecek orduyu besleyecek bir siyasal ve ekonomik kurumun oluşmasına ortam yaratınca da, önceleri işgal edilmede kullanılan *tehlikeli* ırmak ağları ve engelsiz arazi bu kez içten dışarıya doğru açılmada ve işgal etmede *yararlı* birer araç haline gelmişlerdir. Ortaya çıkan devletin merkezinin bu ırmak ağlarının kavşağı-Moskova olması tesadüfi değildi.⁵ Engelsiz ve geniş arazinin kendiliğinden yayılmacı bir toplum yaratacağını söylemek doğru olmasa da,⁶ bu özelliklerin Rus tarihinde çok ciddi etkilere sahip olduğu kuşkusuzdur. Rus çarlarının arazilerini büyütme arzusu basit bir güçlenme ve sahip olma çabasının yanında, diğer ve ilk başlarda daha önemli bir güdünün sonucuydu. Engelsiz arazi güvenliğin "alan derinliği" (*territorial depth*) olarak algılanmasına neden oluyor ve daha fazla güvenliğin sınırları daha ötelere itmeyle sağlanacağı düşüncesini besliyordu.⁷ Söylendiği gibi, Rus devletinin inatla daha fazla araziye yönelik politikaları sadece güvenlik sorunuyla açıklanamaz. Ama ister yayılmacılık ister güvenlik dürtüsüyle yapılsın, konumuz açısından asıl dikkat edilmesi gereken, bir noktaya kadar genişlemenin zincirleme bir reaksiyona benzetilebilecek olaylar dizisini başlatmasıydı.

Daha fazla arazi ve daha uzun sınırlar, beraberinde daha kalabalık bir ordu besleme zorunluluğunu getiriyordu. Bu ise, anıldığı üzere, Doğu Avrupa Ovasının verimsiz topraklarında yaşayan köylülerden daha fazla verginin talep edildiği ve aslında insan üstü çaba gerektiren bir ortam yaratıyordu. Bu durumda, devlet aygıtı, fonksiyonunu sadece otokratik bir yapı ve köylü emeğinin aşırı istismarıyla gerçekleştirilebi-

⁴ Edward Acton, a.g.e., s. 1

⁵ Ibid. s. 3.

⁶ A. Dugin, bir çok başka düşünür gibi, bu konuda daha farklı görüşlere sahiptir ve Avrasya'nın uçsuz bucaksız coğrafyasının Rusları bir tür genişlemeye zorladığını iddia ediyor. Aleksandr Dugin, a.g.e., s. 196.

⁷ Nicolai N. Petro ve Alvin Z. Rubinstein, *Russian Foreign Policy: From Empire to Nation State*, New York, Longman, 1997, s. 6.

lirdi.⁸ Bunun yanında, arazi büyüklüğünün köylülere başka yerlere kaçma olanağı sunması, bu insanların toprağa ve toprak sahiplerine resmi olarak bağlanmasıyla (serflik) sonuçlanıyordu. Paradoksal olarak, güvenliğin zorladığı büyüme, Rus devletinin etnik ve dini açılardan farklı toplumlari sınırları içine almasına neden oluyor (özellikle 16. Yüzyılda Kazan ve Astrahan'ın işgaliyle) ve dolayısıyla, güvenlik sorununu büyüterek,⁹ daha güçlü bir ordu, verimsiz topraklar ve köylüler üzerinde daha fazla baskı ve bunu besleyecek daha otokratik bir devlet yapısını beraberinde getiriyordu. Böylece, ilkin genişlemelerin yarattığı bir tür dinamik harekete geçmiş bulunuyordu. Köylüler üzerindeki baskıya dayalı rejim, güçlü orduya olası bir toplumsal patlamayı önlemek için de ihtiyaç duymaktaydı. Toplumsal gerilimi yaratan en önemli nedenlerden olan ordu kurumu, aynı gerginliğin patlamasını önlemek için daha da güçlendiriliyor ve bu gerginliğı daha da büyütüyordu. Öte yandan, muazzam bir ordu eskinin genişleme adaletiyle birleşerek yayılmacılığın devamına ve toplumsal gerilimin had safhalara çıkmasına neden oluyordu. Daha sonraki dönemlerde, nitelik olarak benzer gelişmelerin basıncıyla Rus toplumu hep yapabileceğinin daha fazlasının altına girecek ve yükün altında güçlenmeden ziyade, sorunlarını daha da büyütecek ve ayakta kalmak için hep daha hızlı koşmak zorunda kalacaktı. "Rusya genişledikçe Rus halkı küçülse de", acılara katlanmak zorunda kalsa da, bu dinamikler üzerinde kurumsallaşan toplumsal yapı, her durgunluk anında, olası bir yeni oluşumun maliyetinin altından kalkamayarak eskinin değiştirilmiş bir şeklini tercih edecekti.

Geniş arazinin yanında, Rusya denince akla gelen ve coğrafi konumla ilgili ikinci bir özellik soğuk iklimdir. Kaderin bir cilvesi olarak, Doğu Slavlarının yaşadığı arazilerde yüksek dağ silsileleri güneyden gelen sıcaklığı engellerken, kuzeyin bu tür bir silsileden mahrum oluşu Rusya'yı Sibirya kuzey kutbu rüzgarlarına karşı korunmasız bırakmaktadır.¹⁰ Kışın kar ve soğğun etkisiyle, yaz aylarında ise karın erimesiyle ulaşımın neredeyse imkansız olduğu bu topraklarda iş bölümü (*division of labor*) çok yavaş gerçekleşmiştir. Verimsiz topraklar yüzünden toplumun hemen hemen tüm emek gücünü absorbe eden tarım, bu faktörle de birleşince, el sanatları, buna bağılı olarak pazarlar ve ekonomik gelişme de engellenmiştir. Bunlar az değilmiş gibi, Rusların

⁸ Igor Chubais, *From the Russian Idea to the Idea of a New Russia: How we must overcome the Crisis of Ideas*, (çev & ed.), J. Alexandr Ogden, John Kennedy School of Government, 1998, Birinci Bölüm; Edward Acton, a.g.e., ss. 3, 27.

⁹ Nicolai N. Petro ve Alvin Z. Rubinstein, a.g.e., 7.

¹⁰ Donald W. Treadgold, *Twentieth Century Russia, Boulder*, Westview Press, 1995, s. 7.

18. Yüzyıla kadar okyanusa ve böylece dünya ticaretine güvenli bir şekilde açılmamaları ekonomilerini ciddi bir kaynaktan mahrum ediyordu. Bu eksikliklerin daha belirgin olarak ve otokrasi ve serfligi "takviye edecek" bir şekilde ortaya çıkması, Rus devlet sınırlarının hızla zayıf siyasal toplulukları absorbe ederek daha verimli topraklara, daha uygun bir iklime ve deniz yollarına sahip Avrupa devletleriyle karşılaşmasından sonra başlayacaktı.¹¹ Nitekim, I. Petro dönemindeki yirtıcı devlet ve köylülerin acınacak hali bu gelişmenin yansımından başka bir şey değildi. Bir diğer husus da, zayıf ekonomi ve dikkate değer bir ticaretin yokluğunun bir orta sınıfın gelişmesini önlemesi, Rus toplumunu neredeyse devlet ve köylülerden başka bir tabakadan mahrum etmesi ve sonuncuları da birleşmiş bir güç karşısında "çıplak" bırakmasıydı.

Sosyal Faktörlerin Etkileri

Rus milli kimliğinden bahsedilirken vurgulanmadan geçilmeyen otokratik ve yayılcı devlet yapısının (ve bunlarla şekillenen Rus toplumunun) başka ve daha sosyal nedenlerine gelince, en çok vurgulanan faktörler Moğol işgali gölgesinde oluşan Moskova devleti ve gelişen Ortodoks Hıristiyanlığı'dır. İskandinavya'dan gelen Rurik Hanedanı, 9. Yüzyılda Doğu Slavlarını Kiev Rus Devleti diye bir yapı altında birleştirmiş ve 10. Yüzyılda ciddi ticari ilişkileri olan Bizans'tan Doğu Ortodoks Hıristiyanlığını benimsemişti. Şehir aristokrasisi ve tacirlerinin yönetiminde önemli rolü olan Kiev Rus Devleti, 13. Yüzyıl Moğol işgaline kadar bu yapısını sürdürmüştü. Birçok düşünür tarafından kabul edilen bir iddiaya göre, Moğol işgalinden 15. Yüzyılda tamamen kurtulan Moskova prensleri, uzun yıllardır vali (vergi toplayan) olarak hizmet ettikleri Altın Orda'nın birtakım doğulu özelliklerini benimsemiş ve aslında ortadan kalkan şey bir doğu kağanlığı değil sadece bir kağan olmuştur.

.....
Bir çok düşünür tarafından kabul edilen bir iddiaya göre, Moğol işgalinden 15. Yüzyılda tamamen kurtulan Moskova prensleri, uzun yıllardır vali (vergi toplayan) olarak hizmet ettikleri Altın Orda'nın birtakım doğulu özelliklerini benimsemiş ve aslında ortadan kalkan şey bir doğu kağanlığı değil sadece bir kağan olmuştur.
 .....

¹¹ Edward Action, a.g.e., ss. 3, 22.

aslında ortadan kalkan şey bir *doğu kağanlığı* değil sadece bir *kağan* olmuştur.¹² Böylece, Rus devletinin otokratik yapısının, mutlakiyetin ve bireye önem verilmeyişin aslında, bu tarihsel dönemin sonradan bırakılamayacak bir mirası olduğu söylenmektedir.¹³ Öte yandan, Rus mülkiyet töresinde toprağın varisler arasında bölünmesi (*primogeniture*), sabit ve kurumsallaşmış bir aristokrasi tabakasının gelişmesini engelliyor ve Boyarları (Rus aristokrasisi), daha sabit bir gelir kaynağı olan devlet ofislerinde kendilerine güvenli bir makam bulmaya itiyordu. Bunun yanında, Yunan piskoposluğunun otoritesine 1439'dan itibaren son verilmesiyle Rusya'da Katolik Batı Avrupa'sının "Roma'sı'na benzer uluslararası bir dini üst kurumun ortadan kalkması Boyarların gücünü daha da azaltıyordu. Bu ortamda, aristokrasinin kendi çıkarlarını ayrıca ortaya koyması engelleniyor, bu kurum devletin bir parçası haline geliyor ve Rus Ortodoks Kilisesi'nin de katılmasıyla onları tek bir düşmanaköylüye karşı birleştiriyordu.¹⁴

İkinci önemli etken, 10. Yüzyılın sonlarına doğru Bizans'tan gelen, Rus sanat, kültür ve dünya görüşüne muazzam etkileri olan Doğu Ortodoks Hıristiyanlığıdır. İnancı akılcı araştırma ve tartışmalarla güçlendirmeğe çalışan Latin Kilisesinin aksine Ortodoks Kilisesi, kendisini ayin, tören ve gizemlerle ifade etmeğe çalışıyordu. Kiliselerin "akıllara durgunluk veren" süs ve zenginliği Tanrının varlığının ispatı olmaya yetiyordu.¹⁵ Tören ve duygusallık ortamı, zaten kötü iklim şartları nedeniyle, (hayatta kalmak için) insanların birbirine olan ihtiyacının beslediği toplumsal bilinci daha da geliştiriyordu. Birey ve yenilikçilik pahasına gerçekleşen bu gelişme, biraz da abartılmış ve şiirsel ifadeyle, kişinin bireysel görüşünün "İkinci Hata" olarak algılanmasına kadar varıyordu.¹⁶ Buna Hıristiyan olmayan Moğol-Tatarlarla sürekli bir savaş durumu da eklenince, Ruslarda dini bağınazlık hızla kendine yer edini-yordu.¹⁷ Ayrıca, Moğolların Ortodoks Kilisesi'ni hem ideolojik hem de mali açıdan serbest bırakması onu toplumun tek ciddi kurumu haline getirerek hem gelecek kurtuluştta, hem de kurtuluş sonrası Rus devletinin Sibirya'ya doğru genişlemesinde¹⁸ öncü rolü oynamaya hazırlıyordu. Rus Ortodoksluğunun etkisi, 1439 yılında Floransa Kilise

¹² Denis J.B. Shaw, "Geopolitics, History and Russian national identity", (ed.), Michael J. Bradshaw, a.g.e., ss. 33-34.

¹³ Donald W. Treadgold, a.g.e., s. 7.

¹⁴ Edward Acton, a.g.e., ss. 18-22.

¹⁵ Ibid. s. 6.

¹⁶ Ibid.

¹⁷ Denis J.B. Shaw, a.g.m., s. 3.

¹⁸ Nicolai N. Petro ve Alvin Z. Rubinstein, a.g.e., s. 2.

Konseyi'nde, Doğu Ortodoks Kilisesi'nin Roman Katolik Kilisesi'yle birleşme kararının alınmasıyla ciddi bir ivme kazandı. Doğal olarak, İstanbul'un birkaç sene sonra Türklerce alınması Ruslar tarafından ilahi bir ceza olarak algılandı. Bu olay, bir zaman sonra Rusların resmi "Üçüncü Roma" doktrininin ortaya çıkmasıyla sonuçlanacaktı. Bu görüşe göre, tek doğru din olan Ortodoksluk, Roman Katolikliği tarafından işgal edilen şehirlerden (ilki Roma ve ikincisi İstanbul olmak üzere) taşınarak bu doğru dinin yaşatıldığı yerlere sığınmaktaydı ki, bunun da üçüncüsü ve sonuncusu Moskova olmuştu. Sık sık rastlanan görüşün aksine, Üçüncü Roma doktrini bir siyasal ve askeri manifesto olmayıp devlet ve kilise arasındaki yakın ilişkiyi (Bizans'tan kalma) vurgulayan dinsel bir spekülasyondur.¹⁹ Ama, ilk başta yayılcılıkla direk bir ilişkisinin olmadığını söyleyebileceğimiz bu doktrin, üstünlük duygusu ve yabancıya ait olan şeylere hoşgörüsüzlük yaratarak²⁰ bu güdüyü dolaylı yolla etkiliyor ve daha sonraki yayılcılık siyasetini meşrulaştırmak için kullanılmak üzere bekliyordu.²¹ "Üçüncü Roma" doktrininin bir sonucu olarak, Korkunç İvan'dan başlayarak Rus büyük prensleri Çar (Sezar'ın Rusça'daki şekli) diye adlandırılacaklardı.

Bu gelişmelerden sonra kimlik krizine yol açacak iki olay dikkat çekmektedir: Hıristiyan ve Rus olmayan Tatarların 16. Yüzyıldan itibaren devletin sınırları içine alınması ve Avrupa'nın daha güçlü devletleriyle karşılaşmaları.²² Bir tarafta Tatarlar diğer tarafta Litvanya-Polonya'yla başlayan bu süreçte, neredeyse aynı doğrultuda ilerleyen tarihsel gelişmeler Rusları hep daha fazla ve farklı milletlerin mozaiki haline getiriyor ve daha güçlü Avrupa devletleriyle çatışmaya itiyordu. Bu olayların Rus kimliğine iki ciddi etkisi olacaktı: birincisi Ruslar kendilerini milletler üstü bir uygarlık (Rusya'yı oluşturan milletlerden biri değil), aşkın bir imparatorluk sahibi ve evrensel bir misyon taşıyıcıları olarak algılayacak; ikincisi ise, Batı daha başarılı ve yenilmesi güç bir taraf olarak Rus milli kimliğinin oluşmasındaki "öteki" rolünü oynamaya başlayacaktı.²³ Bu iki durumun incelenmesinden önce, kimliğin üretim boyutu ve Rus toplumunun genel hatlarıyla yapısına göz atalım.

¹⁹ Ibid.

²⁰ Denis J.B. Shaw, a.g.m., 34.

²¹ Edward L. Keenan, "On Certain Mythological Beliefs and Russian Behaviors", *The Legacy of History in Russia and the New States of Eurasia*, (ed.), S. Frederick Starr, Armonk, NY, M. E. Sharpe, 1994, ss. 19-40.

²² Denis J.B. Shaw, a.g.m., 34.

²³ Ilya Prizel, *National Identity and Foreign Policy: Nationalism and Leadership in Poland, Russia and Ukraine*, Cambridge University Press, 1998, s. 155.

²⁴ Michael Urban, "Remythologising the Russian State", *Europe-Asia Studies*, Cilt. 59, No. 6, 1998, s. 969.

²⁵ B.A. Kolosov, a.g.e., s. 268.

.....
 •••••
**Değişim için
 köylülerden başka
 bir toplumsal güç
 göremeyen aydınlarda,
 bu insanlara karşı
 bir borçluluk ve aslılık
 duygusu oluşuyor
 ve köylüler onların
 gözünde sadece erdem
 ve dayanışmalarıyla
 romantikleşmiş bir imaja
 bürünüyorlardı.**
 •••••

Kimliğin Üretim Boyutu ve Toplumsal Yapı

Rus toplumunun karşılaştığı problemler ve "onun" milli kimliğinin oluşumundan söz edilse de, bu, tabii ki, monoton bir objenin pasif bir şekilde tarihsel ve coğrafi etkenlerle şekillenmesi anlamına gelmiyor. Bu noktada dikkat edilmesi gereken, milli kimliğin "üretim boyutu"²⁴ ve Rus toplumunun tarihsel olarak hangi kesimlerden oluştuğudur.

Rus milli kimliğinin üretim boyutu bazen dikkatlerden kaçsa

da, aslında, bu konu tarihten günümüze hemen hemen Rus aydınlarının yaklaşımları ve aralarındaki tartışmalarla belirlenmiştir. Yani, kimlik konusu kendi kendiliğinden var olan bir şey değil ve objektif etkenlerle şekillenmenin yanında bir de, ve belki de daha önemlisi, subjektif değerlendirmeler ve kelimeler alanında belirleniyor. Rus aydınlarının 19. Yüzyılın birinci yarısından itibaren tartışma konusu haline gelmiş ve bu kesimi "oluşturan" en temel olay olan milli kimlik tartışması, Napolyon'un geri püskürtülmesi, Fransız kozmopolit düşüncesinin fiyaskosu ve Alman milliyetçi yazınının (Rusların çoğu Almanya'da eğitim görüyordu) etkisiyle başlamıştır.²⁵ Yeni yeni ortaya çıkmakta olan Rus aydınlarının artılmış duyguları otokratik ve köleleştirilmiş bir toplumda aşağılanıyor ve güçlü orta sınıfın yokluğu onlara değişimin imkansızlığından haber veriyordu. Değişim için köylülerden başka bir toplumsal güç göremeyen aydınlarda, bu insanlara karşı bir borçluluk ve aslılık duygusu oluşuyor ve köylüler onların gözünde sadece erdem ve dayanışmalarıyla romantikleşmiş bir imaja bürünüyorlardı.²⁶ İdeallerin büyüklüğü ve araçların yetersizliği arasındaki ürkütücü fark, aydınları, köylüleri olduklarından daha fazla görmeye zorluyordu. Böylece, pekişen romantizm siyasal ve kurumsal ifade engelleriyle de birleşince, aydınların tüm enerjileri dünyanın en büyük zenginliklerinden olacak Rus edebiyatına aktarılıyordu.²⁷ Rus aydınları arasında, o tarihten günümüze kadar devam eden tartışmalara hakim olacak düşünce tarzı da Rasyonalizm değil, Alman idealist felsefesi ve Romantizm'in etkisi altında kalacaktı. Bu tartışmaların ilk iki karşıt kanadı olan Batıcılar ve Slavcılar bile bu noktada birleşiyorlardı.

²⁶ Edward Acton, a.g.e., s. 83.

²⁷ Ibid. s.62.

Serflığın uygulanmaya başladığı tarihten bitimine kadar (1649-1861). vergilerin bireylere değil de köye bir bütün olarak uygulanması ve serflik ortaya çıkmadan mevcut olan köy komününün 1861'den sonra da köylüleri birbirine bağlayan kurum olarak varlığını sürdürmesi, bu insanlarda bir bütünlük ve eşitlik (*egalitarianizm*) duygusu yaratıyordu.²⁸ Serflik döneminde toprak köylüler arasında adil bir şekilde bölüşürülüyordu, zira herhangi bir bireyin vergisini ödeyememesi tüm köyün cezalandırılacağı anlamına geliyor ve bu insanları zor günlerde de (yangın, hastalık) birbirinin yardımına koşmaya zorluyordu. İlk bakışta kenetlenmiş bir toplum ve sonuç itibarıyla da milli bilincin oluşması için vazgeçilemez bir değer olarak görülebilecek bu kurum ve özellik, onlara güvenen tüm aydınlar (bir anlamda da aydınların tümü) arasında defalarca hayal kırıklığı yaratacaktı. Toprakla yalnız başına uğraşan ve mülkiyetini de ortaklaşa kullanma geleneği bulunmayan köylülerin komün duygusu zayıftı ve kötü ulaşım koşullarının da denkleme eklenmesiyle, onları başka insanlara karşı (komşu köylere bile) yabancılaştırıyordu. Bütün bunlar az değilmiş gibi, serflik ve köy komününün ortak etkisiyle, toplumun bu kesiminde hiçbir bireysel ve kolektif dürtü kalmıyordu.²⁹ Bu durumu anlamak için Rus aydınları ve daha sonra da komünistler fazla geç kalmayacak³⁰ ve köylülere yüzyıllardır uygulanan baskı, şiddet ve aşağılama Kruşçev dönemine kadar devam edecekti.

18. Yüzyıldan başlayarak Ortodoks Kilisesi'nin batılı etkilere maruz kalması, siyasal tutku ve meşruluk kaynağı olan ve belki de köylüler ve devlet arasındaki en önemli bağ olan bu kurumun prestijini ciddi bir şekilde zedeledi. Aynı yüzyılın ortalarında Kilise'de ilk ciddi bölünme yaşandı. Kilise'deki bu bölünme, 17. Yüzyıldan itibaren devlet politikası olarak uygulanmaya başlayan ve Ukrayna'nın Rusya sınırları içerisine alınmasıyla hızlanan batılılaşmanın sonucuydu. Böylece, bu olay, aynı zamanda Rus Ortodoks Kilisesi'nin artık devlet kontrolüne geçmiş olduğu anlamına da gelmekteydi. Ortodoks Kilisesi'ndeki bölünme, halkla devlet kontrolüne geçmiş kilise arasındaki ve sonuç olarak da halkla devlet arasındaki yabancılaşmayı sergiliyordu. Bu tarihten itibaren ortaya çıkacak Eski İnançlılar (*Staroverı*), daima Rus literatür ve sanatında temizlik, onur ve dürüstlüğün sembolü olacak ve devlet tarafında kalan kurum ise tüm negatif sıfatların taşıyıcısı olarak değerlendirilecekti.³¹ Sonuç olarak, 19. yüzyıl Rus toplumu, genel hat-

²⁸ Donald W. Treadgold, a.g.e. s. 20.

²⁹ Edward Acton, a.g.e., s. 28.

³⁰ Ibid. s. 24.

³¹ Ilya Prizel, a.g.e., s. 157.

larıyla, otokratik devlet, ilgisiz ve yabancılaştırılmış köylülerle, yaratıcı ve 1880'lere kadar çok az sayıda olan (10.000/75 milyon) ve böylece iş bulma sorunu olmayan üniversite öğrencilerinin beslediği, kendilerini üstün ve toplum çıkarlarından sorumlu olarak gören³² aydın kesimden oluşuyordu. Rus aydınının ilham kaynağı olan köylülerin sustuğu ve bu ortamda, 1840'ların romantizmi, 1860'ların nihilizmi, 1870'lerin popülizmi (köy sosyalizmi) ve 1880'lerin şüpheciliği yerini 1890'ların bilimsel sosyalizmine bırakıyordu.³³ Toplumdaki olası değişimin tek aktörü olabilecek köy insanının insiyatiften mahrum oluşu ve yapılan çağruları duyamayacak kadar kendi içine gömülmüş hali, büyük toplumun büyük sorunlarını taşımada zorlanan küçük aydın tabakasını, teselliye ve kurtuluşu mekanik determinizmde aramaya itiyordu. Dikkat edilirse, Rus aydınının geçtiği tüm bu aşamalarda bir aşırılık söz konusuydu. Toplumun durumunun vahimliği ve Romantizm'den etkilenen Rus aydını, olayları siyah ve beyaz arasında değerlendirmeğe yöneliyordu. Mevcut durumun cehennem olarak algılanması alternatifin sadece cennet olabileceği inancını besliyordu. Rus literatürünün romantizmi gerçek hayatın devrimci ve ütopyacı geleneğine dönüşüyordu. Sonuç olarak, günümüze kadar devam edecek bir şekilde, "eski", toplumun tarihsel gelişiminin organik bir parçası olarak değil, tüm izlerinin silinmesi şart olan bir engel olarak görülmeğe başlayacaktı ve "eski"nin tamamen silinmesiyle yaratılan boşluk "yeni"nin ortaya çıkmasını temelden yoksun kılacak ve ta başından başarısızlığa mahkum edecekti.³⁴

Şimdiyse yarıda bıraktığımız, uluslararası kimliğin oluşumu ve Batı'nın öteki olarak ortaya çıkması konularına dönelim.

Uluslararası Kimliğin Oluşumu

Rus aydınlarının da birleştikleri yaygın bir kanı, "tarihleri migrasyon ve kolonizasyon sürecinden oluşan Ruslar"ın, milli kimlikleri tam olarak oluşmadan, ülkelerinin sınırlarını genişleterek farklı toplumları içlerine alma durumunda olduklarından dolayı veya başka bir ifadeyle, devlet oluşumun bitmeyen bir genişlemeyle paralel ilerlemesiyle, emperyal ve belirsiz bir kimliğe bürünmüş olduklarıdır. Rus devletinin genişleme hız ve boyutları, yeni toplumları eritmeye ve göreceli olarak sabit bir

³² Edward Acton, a.g.e., s. 81.

³³ Ibid. ss. 107-108.

³⁴ McDaniel, *The Agony of the Russian Idea*, 17., Ilya Prizel, a.g.e., s. 236.

³⁵ Aslında, tüm imparatorluklar diğer milletler üzerinde hakimiyetlerini meşrulaştırmak için milletler üstü bir kimlik oluşturmaya çalışmış ve Ruslar da daha farklı davranmamıştı. Jack Snyder, "Reconsidering Politics amidst the Wreckage of Empire", *Post-Soviet Political Order: conflict and state building*, (eds.), Barnett R.

merkezi kimlik oluşturmaya izin vermeyecek kadar muazzamdı.³⁵ Aslında, bu tür değerlendirmelerde, Rusların Moğol işgali altında geçirdikleri dönemin unutulması ilginçtir. Zira, bu insanların, 2.5 yüzyıllık Moğol esareti döneminde bağımsız bir kilise ve amansız, güçlü ve nefret edilen ötekinin de varlığıyla pekala bir milli kimlik geliştirmiş olabilecekleri iddia edilebilir. Ama, Rus devletinin (veya ilkin merkezin) işgal edilen topraklarla coğrafi bir devamlılık arz etmesi ve Beyaz Rusya ve özellikle de Ukrayna faktörleri, önceki argümanın geçerlilik payını artırıyorlar. Batı Avrupa devletlerinin kolonileri okyanusun öbür kıyısında, Ruslar ise bir "kara denizcisi" olarak kolonilerle sırt sırta yaşamak durumundaydılar. Böylece, Rusya'nın nerede başlayıp nerede bittiği belirsizleşiyordu.

Rus toplumunun kimlik sorunundan bahsederken, çok milletli imparatorluk ve coğrafi devamlılık gibi soyut kavramlara her ne kadar gönderme yapılsa da, tüm soyutlamalarda olduğu ve maalesef bazen unutulduğu gibi, bu gelişmenin de daha somut bir başlangıç veya göreceli olarak daha etkin bir dönüm noktası vardı. Rusya'nın emperyal kimlik kazanmasındaki esas faktör 16. yüzyılda işgal edilmiş Kazan ve Astrahan değil, 17. ve 18. yüzyıllarda alınmış Ukrayna ve Beyaz Rusya idi.³⁶ Doğuda-uzakta bulunan farklı kültürler, yerlerini Rusya'nın batısına-yakınına ve benzer kültürlere bırakıyorlardı.³⁷ Burası benzerlik ve belirsizlik mekanydı. Özellikle Ukrayna'nın sahneye çıkışı, birbirine bağımlı olarak gelişecek üç olaydan sorumlu olacak veya en azından onları pekiştirecekti: batılılaşma, kilisenin bölünmesi ve kimlik oluşumunun engellenmesi. Hem Çar Aleksî hem de Petro, kendi batılılaştırma politikalarını gerçekleştirmede, Rusya Moğol esareti altında "doğululaşırken", Litvanya ve Polonya'yla birlikteliği döneminde Kiev Rus'undan kalma "batılı" özelliklerini pekiştiren kardeşlerinin simasında değerli bir varlık bulmuşlardı. Daha sonra, devlet batılılaşma politikalarında daha tutucu davransa da, anılan aktörler, bu dinamiğin devamını sağlamada önemli rol oynayacaklardı. Yukarıda bahsi geçen ve Rus devletiyle halk arasında uçuruma yol açtığı iddia edilen, Ortodoks Kilisesi'nin batılı faktörlerden etkilenme ve bölünme olayının arkasında Ukraynalılar ve Beyaz Rusyalılar vardı. Rus Kilisesi'ndeki bu gelişmenin aynı zamanda hem din kurumu içinde, hem de halkla devlet arasında uçurum yarattığına daha önce değinmiştik. Bu olayın bir başka boyutu da vardı; Rus Ortodoks Kilisesi emperyal veya evrensel kimlik yaratılmasında önemli bir rol oynayacak ve bu görev de "yeniden kaza-

Rubin and Jack Snyder, London, Routledge, 1998, s. 3. Tabii ki, burada söylenmek istenen bu kimliğin hep devlet tarafından ve bilinçli bir şekilde oluşturulduğu değil. Kendisini böyle bir yapılanma içinde bulan bir toplum en basit sosyolojik faktörlerin etkisiyle böyle bir sonuca doğru ilerlemek durumundaydı.

³⁶ Ilya Prizel, a.g.e., s. 157.

³⁷ Nicolai N. Petro ve Alvin Z. Rubinstein, a.g.e., s. 3.

nılmış" Ukrayna ve Beyaz Rusya rahipleri tarafından üstlenilecekti.³⁸ Gelecekte üzerinde çok durulacak Rus (*Russkiy*) ve Rusyalı (*Rossiyan*) kelimeleri arasında ayırım yapan ve etnik anlamdan arındırılmış, milletler üstü ikinciyi icat eden kişi, Büyük Petro'nun sarayındaki Ukraynalı başpiskopos Theofan Prokopoviç'den başka birisi değildi.³⁹ Çelişki yaratan olay, Doğu Slavları'nın batı kanadının (Ukrayna ve Beyaz Rusya) artık Rus halkıyla kaynaşamayacak kadar farklı ve aynı zamanda da "öteki" olarak görülmeyecek kadar da yakın olmasıydı.

.....
**Çelişki yaratan olay,
 Doğu Slavları'nın
 batı kanadının
 (Ukrayna ve Beyaz Rusya)
 artık Rus halkıyla
 kaynaşamayacak kadar
 farklı ve aynı zamanda da
 "öteki" olarak
 görülmeyecek kadar da
 yakın olmasıydı.**
 .....

19. yüzyıl Batıcıları, Ukrayna'yı Batıya olan bağlantı olarak gördükleri, Slavcılar ise ülkelerinin "bir başkası" tarafından modernleştirilmesine dayanamayacakları için "kendilerinininki" olarak kabul ediyorlardı. "Ortodoksluk, Otokrasi ve Pan-Slavizm" bileşkesine dayanan Slavcılık ideolojisi, otokrasiyi ortodokslukla ve sonuncuyu da Kiev Rus Devleti'nden (kendilerinin olan) gelmesi açısından meşru görüyordu. Bu nedenle Batıcılar ve Slavcılar, aralarında gizli bir anlaşma varmışçasına milliyetçilik ve milli kimlik meselelerinin üzerinden sessizce geçiyorlardı.⁴⁰ İmparatorluk mevzuatında Ukrayna diye bir varlıktan bahsedilmiyor ve bu ülke, Küçük Rusya diye anılıyordu.⁴¹

Belki de Vera Tolz'un hep vurguladığı ama nedenine fazla değinmediği, Sovyetler Birliği döneminde kimliğin iradi siyasal bağlılık değil de, etnik ve sosyal açıdan tanımlanmasının⁴² arkasındaki en ciddi nedenlerden biri de Ukrayna ve Beyaz Rusya'yı bırakmak istememe güdüsüydü. Zira, Sovyetler Birliği'nin ilk yıllarındaki milli hareketlenmelerin gücü karşısında verilen tavizler ortamında, meşhur Ukrayna tarihçileri M. Kostomorov ve M. Hruşevski, etno-linguistik benzerliklere rağmen Ukraynalılar ve Rusların farklı tarihsel-siyasal gelişmelerden dolayı farklı kimliklere sahip olduklarını iddia edecek ve ciddi itirazlarla (daha sonra da baskılarla) karşılaşacaklardı.⁴³

³⁸ Ilya Prizel, a.g.e., s. 156.

³⁹ Ibid. s. 157.

⁴⁰ Ibid. ss. 160-163.

⁴¹ David W. Treadgold, a.g.e., s. 5.

⁴² Vera Tolz, "Forging the Nation: National Identity and Nation Building in Post-Communist Russia", *Europe-Asia Studies*, Cilt. 50, No. 6, 1998, ss. 993-995.

⁴³ R. Szporluk, "The Ukraine and Russia", R. Conquest, (ed.), *The Last Empire: Nationality and Soviet Future*, Stanford, 1986, s. 164'den aktaran, Vera Tolz, a.g.e., s. 999.

Ukraynalılar, "batılı" olmalarına rağmen anti-Katoliklerdi ve buna Rusların inançlı olmaları da eklenince (devlet ve kurumsal kiliseyle her ne kadar yabancılaşsalar da), devletin Ortodoksluğa verdiği önem artıyordu. Rus etnik kimliği kendi etnik karakterini unutarak daha çok Ortodokslukla tanımlanmaya başlıyor ve din en temel devlet (imparatorluk) ideolojisi haline geliyordu.⁴⁴ Devletin Ortodoksluğa verdiği önem, kilisenin parçalanması sonucu oluşan yeni mezhep ve tarikatlarla yapılan baskının Hıristiyan olmayanlara (Museviler hariç) göre çok daha ciddi boyutlarda olmasıyla⁴⁵ açığa çıkıyordu. Rusya'nın daha sonra işgal ettiği yerlerin de (Kafkaslar ve Orta Asya) emperyalist kimliğin oluşmasına katkıda bulunmalarına rağmen, onların etkisi, hem nitelik hem de nicelik açısından birincilerle kıyaslanamayacak boyutlardaydı. 20. yüzyılın başlarına kadar Beyaz Rusya ve Ukrayna'nın, Rusya'nın bir parçası olarak görülmelerine rağmen, diğer bölgeler koloni olarak değerlendirilmekteydiler. Ama, sahip olma ve güvenlik dürtüleri (bunların getirdiği avantajlarla beraber) imparatorluğun her karışını değerli kılmaktaydı. Örneğin, Ortodoksluktan gittikçe uzaklaşan Batıcılar bile, liberalizm tutkularını imparatorluk konusuna dokunacağı yerde bırakıyorlardı. Rus sanatı da aynı çizgideydi. Wagner gibi pro-emperyalist kanatta olan Rus "muhteşem beşli" bestecilerine, (Balakirev, Mussogski, Rimski-Korsakov, ve Cui) eleştirilerini emperyalizmi sarsacak kadar ileri götürmeyen yazarlar da (Lermontov, Griboyedov, Gogol, Radişçev) katılıyordu.⁴⁶

"Öteki" Olarak Batı

Rus Ortodoksluğu'nun önemi Batıyı algılama açısından da büyüktü. Tek doğru inanca sahip olma düşüncesi, Ruslarda, evrensellekle beraber, tüm Avrupa'dan farklı ve bu farklılıkta yalnız olma duygularını da körüklüyordu.⁴⁷ Dikkat edilmesi gereken hususlardan biri de, Rusya'nın herhangi bir Avrupa devletini değil, tüm Batı Avrupa'yı karşısında görmesiydi. Bu, ta başından beri, Rusya'nın kendisini bir Batılı olarak görmediğinin ve batılılaşma girişimi işe yaramadıkça bu algılamının daha da artacağına işaretliydi. Batılılaşma serüveninin başarısızlığa uğraması, Rusların kendilerine özgü Hıristiyanlıklarına ve diğer milli değerlerine sığınmalarına ve Batının yanında bir çok açıdan geri kalsalar da başka açılardan, mesela, büyük askeri güç olmalarıyla

⁴⁴ Alexsei Novikov, a.g.e., s. 52.

⁴⁵ David W. Treadgold, a.g.e., s. 5.

⁴⁶ Ibid. ss. 163-178.

⁴⁷ Ibid.

gurur duymalarına neden oluyordu. Böylece, zaten çok milletli yapısıyla milletler üstü bir kimlik benimsemekte olan Rus insanının, kendisini orduyla ve dolayısıyla da devletle özdeşleştirmesi pekişiyordu.⁴⁸ Özellikle Napolyon savaşlarından sonra, 1830'larda ortaya çıkan bir görüş, Rusya'yı, Batıyı koruyan ve çiçeklenmesi için acılara katlanan ama her defasında da bu yaptığı değerlendirilmeyen bir millet olarak tanımlıyordu.⁴⁹ Moğollar, İsveçliler, Napolyon, (daha sonra Hitler), hepsi Rus milletinin kanı pahasına Avrupa'dan vazgeçmek zorunda kalmamışlar mıydı? Batı, Rusya'nın sayesinde ayakta duruyordu; belki de üstündü ama Ruslara borçluydu. Bu söylevlerin arkasında yatan, aslında, Batıya duyulan gizli bir hayranlık ve kıskançlıktı. Sırf önemli bir Batılı mirasa sahip milletler oldukları için Polonya, Finlandiya ve Baltık eyaletlerinin Ruslaştırma politikalarından (19. asrın sonlarına doğru bu durum değişse de) esirgenmeleri⁵⁰ tesadüfi değildi.

Batıya nazaran geri kalmışlık duygusu, I. Petro'nun reform girişimlerinden sonra Rus siyaset adamları ve aydınlarının unutulmaz bir rahatsızlık kaynağına dönüşecekti.⁵¹ Petro, sanki, belki de Avrupa'dan fazla haberi olmayan ama bunu kendine dert edinmeyen "mutlu" bir toplumun belleğine, daha gelişmiş ve güçlü Batının varlığını kazıyacak ve başarısız bir batılılaşma girişimiyle de bunu nefret, kıskançlık ve saygı merkezine çevirecekti. Böylece, St. Petersburg, yabancı yolun, yabancılığın sembolü haline getirilecek ve çok geçmeden Slavcıların "Geriye Moskova'ya" sloganına yol açacaktı.⁵² Zaten ciddi maliyetler ve bunu zorlukla kaldıran bir toplumsal yapıyla karşı karşıya olan Rusya, Batıyla tanıştıktan sonra hep kapasitesinin çok daha üstüne çıkacak politikalar izlemek zorunda kalacaktı. Avrasyacı akımın önemli isimlerinden Prens Nikolay Turbetskoy, Rusya'nın talihsizliğinin temelinde Batıya ulaşmak için yaptığı sıçrayışların yattığını iddia ediyordu. Bu sıçrayışlar her defasında Rus toplumunun tüm enerjisini absorbe ettiği için bunları yıkıcı ve uzun süren durgunluk dönemleri izliyordu.⁵³

⁴⁸ Ibid. s. 167. Daha önce halkla devlet arasındaki bir yabancılaşmanın söz konusu olduğunu söylemiştik. Bu anlamda, insanların kendilerini devletle tanımlaması iddiası çelişkili seslenebilir. Aslında, bu durum daha çok okumuş insanlar için geçerli olmakta ve diğer kimlik tanımlamalarına göreceli olarak belirgin bir şekilde oratya çıkmaktaydı.

⁴⁹ B. A. Kolosov, *Goepoličeskoe Položenie Rossii: predstavleniia i realnost*, Moskva, Art-Kuryer, 2000, s. 268.

⁵⁰ Denis J.B. Shaw, a.g.e., s. 35. Ruslar kendilerini uygar insanlar tarafından iskan edilmiş yerlerde çok yardımsız hissediyorlardı; bu Kafkaslarda bile söz konusuydu. S. Lurie, "Rossiyskaya imperiya kak ethnokulturny fenomen", *Obshestvennye Nauki i Sovremennost*, no. 1: 56-64'den aktaran Alexei Novikov, a.g.e., s. 53.

⁵¹ Denis J.B. Shaw, a.g.e., s. 39.

⁵² Donald W. Treadgold, a.g.e., s. 14.

⁵³ Jane Burbank, *Intelligentsia and Revolution: Russian Views of Bolshevism 1917-1922*, New York and Oxford, Oxford University Press, 1986, ss. 212-216.

1800'lü yılların birinci yarısında gittikçe pekişen bir görüş, Avrupa'nın Rusya'yı kabul etmeyeceğiydi. Rusya bu kompleksten iki şekilde kurtulabilirdi: ya kendi "üstün" özgünlüğüne sığınacak ya da kendisini daha iyi hissedeceği başka yerlere yönelecekti. İşte bu dönemde, Rus coğrafyacılarının yaptıklarının incelenmesi, sembolik açıdan, Rusya'nın, Batıya göreceli olarak algıladığı aşağılayıcı konumunu ve bu durumdan nasıl çelişkili bir biçimde kurtulmaya çalıştığını ilginç bir şekilde ortaya koymaktadır. Tüm emperyalist topluluklarda olduğu gibi, Rusya'daki coğrafyacılar da, kendi işlerini bir alanın fiziksel özelliklerini araştırmayla sınırlamayıp, yaptıkları işin misyonerlik boyutuna önem veriyorlardı. 1917 devriminden önce, coğrafyacıların genellikle Rusya'nın kendisini değil, yeni kolonileştirilen topraklarını incelemelerinin altında yatan neden de buydu.⁵⁷ Coğrafya bir imparatorluk -kurma disiplini niteliğini taşıyordu. Bu açıdan, coğrafyacılar Rus milliyetçileri arasında önemli bir yer tutuyorlardı ve 1845'de Rus Coğrafya Kurumu'nun milliyetçi bir kurum olarak ortaya çıkmasında rolleri büyüktü.⁵⁸ Rusların Batıya ihtiyaçlarının olmadığını ve üstünlüklerinin ortaya çıkacağı bir yer vardı- Asya. Bu dönemde, Rus coğrafyacılarının Amur nehri çevresinde giriştikleri yerli "barbar" halkları uygarlaştırma faaliyetlerinin altında, Rusların uygarlaştırma misyonu üstlenecek kadar Batılı ve milli kapasiteye sahip olduklarını ispatlama arzusu yatıyordu. Rus Coğrafya Kurumu'nun gerçekleştirdiği ilk büyük proje Carl Ritters'in "Erkunde von Asien"ini Rusça'ya çevirmekten başka bir şey değildi.⁵⁹ Bütün bunlar, sadece bir arazi genişlendirme misyonu olmayıp Avrupa'ya karşı bir tepki olarak da ortaya çıkmaktaydı. Buradaki çelişki, Rusların bununla kendilerinin aslında bir Avrupalı olduklarını ispat etme arzusuydu. Rusya arkasını Avrupa'ya çevirerek onun değerlerini yayıyor ve başarılı olunca da, bu işi bir Avrupalı kadar ve bir Avrupalı gibi yapmış olduğunu yine de Avrupa'nın gözleri önünde sergilemeye çalışıyordu. Bu durum, Rusya'nın Batı karşısında takındığı tavrı genel hatlarıyla çarpıcı bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu, Avrupa karşısı F. Dostoyevski'nin sözleriyle çok güzel ifade ediliyordu: "Biz Avrupa'da köleyiz, ama Asya'da biz bile hakimiz. Avrupa'da (barbarız), ama Asya'da biz de Avrupalıyız".⁶⁰

⁵⁷ Alexei Novikov, a.g.e., s. 47.

⁵⁸ Mark Bassin, "Russian Geographers and the National Mission in the Far East", *Geography and National Identity*, (ed.), David Hosoon, Blackwell, 1994, s. 116.

⁵⁹ Ibid. s.117.

⁶⁰ F. M. Dostoyevskii, *Dnevnik Pisatelia*, 3 vol, Paris, YMCA Press, n.d., vol. III, p.609'dan aktaran Mark Bassin, "Russian Geographers and the National Mission in the Far East", *Geography and National Identity*, (ed.), David Hosoon, Blackwell, 1994, s. 118.

Araç olarak Doğu, Sibirya ve Rus Halkı

İleride yaygınlaşacak bir görüşe göre, Rusya, Asya'yı ve genel anlamda Doğu'yu, Batı'yla olan ilişkilerinin gölgesinde ve bir tepki olarak değerlendirmiş ve Batı'yla olan ilişkileri yoluna girince de Doğu ile fazla ilişkisi bulunmadığını ortaya koymuştur.⁶¹ Aynı mantığı Rusya'nın kendisine, iç yapısına uygulayınca ortaya çok ilginç şeyler çıkmaktadır. Doğuyu Rusya'nın doğusu (Sibirya) ve Batıyı da Rusya'nın batısı (Ukrayna ve Beyaz Rusya) olarak değerlendirirsek ortaya çıkan analogik benzerlik dikkat çekicidir. Sibirya, Rus algılama yapısında bağımsız bir şey ifade etmemektedir ve bir kaçış noktasıdır; Rus ve Sovyet yönetimi fazlalıklarını (sürülen insanlardan radyoaktif atıklara kadar) hep buraya gönderdi, Ruslar sanayilerini Hitler'den korumak için buraya sığındılar, Sovyet ekonomisi çöküşünü önlemek için buranın petrolüne tutundu. Sibirya'ya yaşanmak ve onu geliştirmek için gelinmedi, hep beklemek için gelindi.⁶² Hem Çarlık hem de Sovyet Rusyası, böylece, imparatorluğu korumak için, bu imparatorluğun bel kemiğini oluşturan batı kısmı -Ukrayna ve Beyaz Rusya için Rus doğusunu- Sibirya'yı kullandı.

Rus Edebiyatında, Sibirya'nın gerçek Rus'u (etnik) barındıran mekan olarak değerlendirildiğini⁶³ de göz önünde bulundurursak, analogik olarak, onlarca milleti kendi içinde barındıran Rus ve Sovyet İmparatorluklarının da, çok milletli bu yapıyı korumak için (özellikle de Beyaz Rusya ve Ukrayna'yı) hep etnik Rus'u istismar ettiklerini, onu kendiliğinden bir bütünlük ifade eden varlık ve amaç olarak değil, imparatorluğun bir kısmı (her ne kadar en önemlisi olsa da) olarak ve bu yapılanmaya giden yolda bir araç olarak gördüklerini söyleyebiliriz. Tıpkı Sibirya gibi.

Bütün bunlara rağmen, hem Çar hem de Sovyet rejimi eliti, bazı gelişmeleri dikkate almak ve sırf Rus insanına ve onun duygularına çağrıda bulunmak zorunda kalabiliyordu. Bu yönelme, 19. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak rejimin tehlikeye girdiği anlar başlangıç noktası olmak üzere, Sovyetler Birliği döneminde de artan bir sıklıkla kullanılacaktı. Yukarıda anlatılan ve genellikle Ruslara yönelik denasyonalizasyon girişimleri (hem aydınlar, hem devlet hem de sistemin dinamikleri tarafından) azınlık halklar arasında milli duyguların daha hızla gelişmesine neden oluyordu. Bu, 1863 Polonya ayaklanması ve Almanya'nın birleşmesinin 19. yüzyılın sonlarına doğru milli duyguları

⁶¹ Watanabe Koji, (ed.), *Engaging Russia in Asia Pacific*, Tokyo, Japan Center for International Exchange, 1999, s. 13.

⁶² Alexei Novikov, a.g.e., s. 48.

⁶³ Ibid. s. 50.

canlandırmasıyla da birleşince, Romanovlar'dan III. Aleksandr ve II. Nikolay'ı, ilk kez kendi hakimiyetlerini meşrulaştırmak için Rus milliyetçiliğini kullanmaya zorlamıştı.⁶⁴ Bu eğilim fazla sürmeyecekti. Milliyetçi hareketlerin de doruğa çıkmasının çok etkili olduğu 1905 ayaklanmasından sonra bile, Rus aydını ve resimler, milletler sorununu daha aşkın (milletler üstü) bir kimlik ve ideoloji aracılığıyla çözmeye çalışıyorlardı. Ancak, 1960'larda tekrar ortaya çıkan benzeri gelişmelere Rus aydınının tepkisi daha farklı olacak ve 1000 seneden sonra ilk kez emperyal ve misyoner duygulardan arınmış ve tamamen nativist bir yapılanmanın, Köy Nesri'nin (Selskaya Proza) ortaya çıkmasına neden olacaktı. Sovyetler Birliği'nin ilk yıllarında komünistler, Rus kimliğini görmezden gelip bunun ve önceki emperyal kimliğin çok daha üstünde bir evrensel proletarya bilinciyle yola çıkmaya çalıştılar. Fakat, hemen patlak veren iç savaş ve daha sonraki 2. Dünya Savaşı, toplumdan bu muğlak kimliğin sağlayamayacağı kadar fazla fedakarlık istediğinden, Rus milli kimliği yeniden övünç hedefine dönüştürülüyordu. Bu, yine de, devlet kontrolünde olan ve sadece SSCB'nin çıkarlarına hizmet edecek kadar geliştirilen resmi bir ideolojinin sınırları dışına çıkmamaktaydı.⁶⁵ Rusların kimliğinin devletin bütünüyle hangi boyutlara kadar özdeşleştirilmesini, SSCB'nin bir cumhuriyeti olmasına rağmen, tüm diğer cumhuriyetlerden farklı olarak, Rus Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti'nin (RSFSR) kendi Komünist Partisine, İçişleri Bakanlığına ve KGB bölmesine sahip olması çok çarpıcı bir şekilde gözler önüne sermektedir. SSCB'nin bu birimleri aynı zamanda Rusya'nın işlerini de üstlenmekteydiler. Bunun yanında, Ukrayna ve Beyaz Rusya'nın BM'de oy hakkına sahip olmalarına rağmen, Rusya bu ayrıcalıktan da mahrum edilmişti. Bu ortamda, tıpkı Çarlık Rusya'sının son senelerindeki gibi, azınlık milli bilinci Rus milli bilincinden çok daha hızlı ve başarılı bir şekilde oluşuyor ve tepki olarak 1960'ların Rus milliyetçiliğini doğuruyordu.⁶⁶

Kruşçev döneminde (1953-1963), belki de 700 seneden beri ilk kez, Rus köylüsüne ve bunun yanısıra, parti ve basın ile ilgili konularda Ruslara tanınan bazı haklar, Rus milliyetçilerini tatmin etmeye başlamıştı. Buna rağmen, dönemin din aleyhinde başlatılan kampanyası ve tek Sovyet insanı yaratmaya yönelik kaynaşma (*sliyanie*) politikası ters tepki verdi. Migrasyonlar, özellikle Müslüman toplulukların demografik patlama göstermesi ve azınlık milliyetçiliğinin çok daha

⁶⁴ Hugh Seton-Watson, "Russian Nationalism in Historic Perspective", *The Last Empire: Nationality and the Soviet Future*, (ed.), Robert Conquest, Stanford, Hoover Press, 1987, s. 20.

⁶⁵ Ilya Prizel, a.g.e., s. 180.

⁶⁶ Ibid.

hızlı gelişmesi, Ruslarda, yararsız ve hatta zararlı bir yük taşıdıkları düşüncesini yaratıyordu. Hatta, tarihsel olarak Rus kimliğinin oluşmasındaki "öteki" -Batı bile bir süre sonra yerini Sovyetler Birliği'ndeki diğer milletlere (özellikle Müslüman) bırakıyordu.⁶⁷ Bunların etkisiyle ortaya çıkan nativist Köy Nesri literatür okulu, 19. yüzyıl Slavcılar gibi, Rusya'nın dertlerinin kaynağının ona tarih boyunca yabancı azınlıklar tarafından kabul ettirilmeğe çalışılan yabancı ideolojiler olduğu inancındaydı. Fakat, Brejnev rejiminin, çürümekte olan komünist sistemi kurtarmak için Rus milliyetçilerinin "içeri" alınmasını hızlandırması, radikal yerli (*nativist*) milliyetçiliği devlet ve imparatorlukla yeniden barıştırmada başarılı olmaktadır.

Objektif ve Sübjektif Kimlik

İlginç olan, yerli milliyetçilikle ilgili gelişmelerin Batı Avrupa'daki anlamıyla, milli kimliği bir sivil ve iradi siyasal vatandaşlık açısından (sübjektif) değerlendirmelere değil, ya etnik, sosyolojik ve linguistik esaslara dayalı birlikçi ya da etnik esasa dayalı ırksal kimlik tanımlamalarına (objektif) götürmesiydi. Bugün Rusya'da ortaya çıkan siyasal grupları genel hatlarıyla komünistler, milliyetçiler ve batıcılar diye üç kısma ayırırsak, bunlardan sadece sonuncuların bu anlamdaki bir kimlik tanımından bahsettikleri ve bu durumda da ciddi çekinceleri olduğunu söyleyebiliriz. Sivil vatandaşlığa dayalı millet tanımı Rusya'da yeni bir olgudur. Bunun alternatifi olan ve ezici çoğunluğa sahip, 'milletin etnik ve sosyal açıdan değerlendirilmesi', Rusya'ya özellikle Sovyetler Birliği'nden kalan bir mirastır.⁶⁸ Çarlık döneminin birleştirici Ortodoks ideolojisi bir diğer milletler üstü (komünist) ideolojiyle yer değiştirirse de, bir ölçüde dönemin şahlanan milliyetçi akımları, Fransa'dan çok Almanya'yı "takip eden" Rus düşünce yapısının bu ikinci ülkede yaygın olan vatandaşlık tanımının (genel bir ifadeyle millet, Fransa'da iradi siyasal bağlılık, Almanya'da ise etnik esasa dayalıydı) etkisinde kalması ve daha önce de belirtildiği gibi, savaşların daha somut bir milli kimliğe hitaben oluşturulacak seferberlikle yürütülmek durumunda olması, etnik, linguistik ve sosyal açıdan tanımlanan millet kavramının ortaya çıkmasına neden olmuştur. En azından ilk başlarda bu durum bile, SSCB'deki çeşitli milletlerin farklılıklarını vurgulamak yerine, birleştirici bir etken olarak ortaya çıkmaktaydı. Böyle bir yaklaşımın, milletlerin objektif tarihsel süreci zarfında oluştuğunu ima

⁶⁷ Vera Tolz, a.g.m., ss. 995-1002.

⁶⁸ Ibid. s. 995.

etmesi güzel bir tespittir.⁶⁹ Bu kimlik tanımı, daha önce de belirtildiği gibi, özellikle etnik ve sosyal açıdan yakın ama siyasal tarih ve bilinç açısından farklı Ukrayna'yı birliğin içinde tutmaya yaramanın yanında, objektif ve kaçınılmaz tarihsel gelişimi savunan Marksizm'e de uymaktaydı. Daha da önemlisi, böyle bir tanım, zaten var olan ve değiştirilmesi imkansız bir ortak kimlik mekanının mevcudiyeti anlamına geliyor ve Sovyet emperyalizmini, bu objektif varlığı hak ettiği bir çatı altında birleştirme olarak meşrulaştırıyordu. Sovyetler Birliği'nde, çeşitli etnik grupların varlığı kabul edilse de, çatışması kaçınılmaz bu grupların sadece sosyalist sistemin çatısı altında barış içinde yaşayabilecekleri vurgulanıyordu. Bu durumun etnik kimlik üzerine yoğunlaşmayı bir ölçüde önlemesine rağmen, sonuç olarak, vatandaşlık ve milli kimlik kavramları birbirinden ayrı tutulmuş oluyordu. Sovyetler Birliği'nde Sovyet vatandaşları vardı ama Sovyet milleti yoktu.⁷⁰

Bütün devletler, yapıları itibariyle, farklılıkları "sınır dışı" ederek, içerideki aynılığı vurgulamaya veya oluşturmaya çalışırlar. Hem SSCB hem de Rusya Federasyonu'nun durumlarında dikkat çeken olay, aynılığın ideoloji ve coğrafya alanlarına, farklılığına etnik alana "yerleştirilmesidir". Etnik orijin farklı olabilirdi ama düşünce yapısı ve mekan asla. Bunun en çarpıcı kanıtlarından biri, Sovyetler döneminde, farklı düşünen insanların yanında, coğrafyacılar yapıları baskıydı. Mekansal değişimi araştıran bu disiplin, totaliter Sovyet yapısıyla "anti-Sovyet" disiplini adlandırılacak kadar uyumsuzluk içindeydi.⁷¹ Stalin döneminde en erken baskıya uğrayan kesimlerden biri de lokal kültürleri araştıran coğrafyacıydı.⁷² Buna rağmen, etnik farklılık, oluşturulmaya çalışılan ideolojik ve coğrafi benzerlikleri yenmek için yeterli olacaktı. Söylendiği gibi, etnik

.....
**Söylendiği gibi,
 etnik millet tanımının
 ortaya çıkmasının en
 önemli nedenlerinden biri
 Ukrayna ve Beyaz Rusya
 ile olan aynılığa işaret
 etmek idiye de,
 bu gelenek
 Slav olmayan milletler
 için zamanla farklılık
 algılamasının pekişmesini
 sağlayacaktı.**
 .....

⁶⁹ Valeri Tishkov, *Ethnicity, Nationalism and Conflict in and after the Soviet Union*, The Mind Aflame, London, 1997, s. 1-23'den aktaran, Vera Tolz, a.g.m., s. 1004.

⁷⁰ Valeri Tishkov ve Martha Brill Olcott, "From Ethnos to Demos: The Quest For Russia's Identity", *Russia After Communism*, (eds.), Anders Aslund ve Martha Brill Olcott, Washington, D.C., Carnegie Endowment for International Peace, 1999, s. 64.

⁷¹ Alexsei Novikov, a.g.e., s. 47.

⁷² Ibid. s. 57.

millet tanımının ortaya çıkmasının en önemli nedenlerinden biri Ukrayna ve Beyaz Rusya ile olan aynılığa işaret etmek idiye de, bu gelenek, Slav olmayan milletler için zamanla farklılık algılamasının pekişmesini sağlayacaktı. Bu durumda, devlet kendi birleştirici ve aynılaştırıcı (Ortodoksluk, Sosyalizm) yönleriyle ve şiddetin de katkısıyla, monoton(laştırılmaya çalışılan) bir "kutu" görevinin dışına çıkamıyor, ve bölgeciliği bastırmakla da farklı olma güdüsünün tek başvuru noktasını etnik özelliklere yüklüyordu. Lenin, Çar Rusyası'nı "milletler hapishanesi" diye tanımlarken, işaret etmek istediği, dayanılmaz baskı rejimiydi. Ama daha farklı bir açıdan bakıldığında, bu ifadede, yine de, *milletlerin* "iyi olmayan", anormal, yani *doğal* olmayan, bir yapı, bir çerçeve, bir kutu, içerisinde tutulması bilinci saklanmaktaydı. Lenin ve arkadaşlarının yapmak istedikleri sadece bu hapishanenin (Çar Rusyası) yerine daha farklı bir yapı getirmektir, ama sonuçta, buradaki *milletleri* bırakmaya niyetli değillerdi. Hapishane ortadan kaldırılabildi ama çerçeve devam ettirilecekti. Böylece, çerçeve ve milletlerden oluşan Çar ve Sovyet Rusyalarında etnik bilincin hızla gelişmesi sürpriz değildi. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla, ideolojinin sonu ve zorunlu merkezîyetçiliğin bitimi her ne kadar Rusya'ya düşünce ve coğrafya "bölgeciliği"nin dönüşünden haber veriyorsa da,⁷³ Rusya Federasyonu'nda milletlerin etnik bazda değerlendirilmesinin sürdürülmesi sivil birlik oluşumunu engellemekte ve devletin sadece bir çerçeve olarak algılanmasının devamına neden olmaktadır. Bugünün Rusyasında, eski birleştirici ideolojilerle kıyaslanacak yeni bir ideolojinin yokluğu bu durumu pekiştirmektedir. Sadece resmi belgelere göz atmak bile sorunun boyutlarını görmek için yeterli olabilir. Hem Rusya'nın bağımsızlık ilanı hem de 1993 Anayasası "çok milletli Rus halkı"ndan söz ediyor. 1992'nin Mart'ında imzalanan Federasyon Anlaşması, etnik esasa dayalı olarak oluşturulan idari birimlerin, aynı zamanda Rusya'nın da vatandaşı olan bireylerden değil, etnik topluluklardan oluştuğunu kabul etmektedir.⁷⁴ Rus Anayasasının, Rusya ve Rusya Federasyonu kavramlarını aynı politik yapıyı tanımlamak için kullanması, aslında, milli kimliğin etnik Rusları mı yoksa tüm Rusya vatandaşlarını mı içermesiyle ilgili olarak ortaya çıkmıştır.⁷⁵ Ama diğer etnik gruplardan farklı olarak, Ruslar her zaman "devlet" ve "millet"i birbirilerinin karşıtları olarak görmekte zorluk çekmişlerdir. Vatandaşlık ve milliyetin ayrı tutulması başka milletlerin etnik bilinç-

⁷³ Burada unutulmaması gereken, Rusya Federasyonu'nun, nicelik olarak olmasa da nitelik olarak çok milletli yapısını sürdürmeğe devam etmesidir.

⁷⁴ Valeri Tishkov ve Martha Brill Olcott, a.g.e., s. 68.

⁷⁵ Denis J.B. Shaw, a.g.e., s. 37.

lerinin gelişmesini hızlandırırsa da, bu durum Ruslar için geçerli değildi. Rus kimliği Rus devletinin sınırlarıyla örtüşmekte ve Ruslar "kutu"yu dolduran bir malzeme olarak algılanmaktaydı. Bunun yanında, azınlıkta olmadıkları için etnik açıdan "kör" olan Ruslar, aynı zamanda imparatorluğun sahipleri ve bu yapının dağılması durumunda en çok kaybedecek konumda oldukları için, kimliklerinin bu anlamdaki etnik boyutunu vurgulamıyorlardı. Çarlık ve Sovyet devlet adamları da bunun farkındaydılar. Rusya Federasyonu'nda da, Rusların, Rus olmayanlardan farklı olarak devlete daha çok sahip çıkmaları ve bunu ideolojik bir temele oturtarak Rusya'da yaşayan tüm insanlar için geçerli kılma çabaları devam etmektedir. Bunun sonucu olarak, birleştirici komünist ideolojisinin ortadan kalkmasından sonra, multi etnik yapısını koruyan Rusya Federasyonu'nda, zayıf da olsa, kültürel, dini ve armonik beraberliği vurgulayan yeni birleştirici görüşler ortaya atılmaktadır. Buna rağmen, etnik esasa dayalı Rus kimliğinin, yaygın olmasa da, Ruslar arasında tutulmadığını söylemek yanlış olurdu.

A. Novikov, coğrafyayı da işin içine katarak, bir taraftan monotonluk, diğer taraftan da çeşitlilikler ülkesi olarak görülen Rusya'daki bugünkü değişimi, bütünlüğün sembolü Rus milleti ve farklılığın sembolü Rus toplumu arasındaki çatışma ile tanımlıyor.⁷⁶ Sibirya'nın uçsuz bucaksız arazileri, mekanının monotonluğu ve bulanık hava şartları birleşerek Rus halkının evrensellik ve bütünlüğünün sembolü ve ciddi bir etkenine dönüştüğü gibi, güneye doğru ilerlerken karşılaşılan çeşitlilik de, farklı etnik gruplardan oluşan toplumun ve ayrılığın sembolü haline geliyor.⁷⁷ A. Novikov, aynılığın sembolünü Rus ırkı olarak görmekte ve diğer etnik grupların farklılığa neden olduğunu ima etmektedir. Her iki tarafın da etnik açıdan değerlendirilmesine rağmen, bunlardan biri birleştirici diğeryse ayırıcı olmaktadır. Yazarın söylemek istedikleri daha farklı şeyler olsa da, bu tür bir tanımlama, Rusya'da yeni sayılacak bir akımın -Rus ırkçılarının kabul edecekleri türdendir. Bu durumda, Rusya'nın bütünlüğü ve aynılığına, farklılıkların Rus ırkı içinde eritilmesiyle ulaşılmaya çalışılmaktadır. Dikkat edilirse, birleştiriciliğin bu iki boyutunda, ya sonuç olarak sosyal bir beraberlikten ya da etnik asimilasyondan bahsedilmektedir. Her ikisi de imparatorluk nostalgisinin devamı olmakta ve hiçbirinde sivil-iradi vatandaşlıktan söz edilmemektedir. Bu durumda, Rusya'daki asıl (daha doğrusu olması gereken) çatışma, etnik Rusla Rusya toplumu arasında değil, imparatorluk Rusuyla sivil Rus arasında gerçekleşmektedir (gerçekleşmelidir). Bunun olması gereken durum olduğu, eski kimlik ve kafa yapısının, bugüne

⁷⁶ Alexei Novikov, a.g.e., ss. 45-47.

⁷⁷ Bu açıdan Ukrayna'nın hem enlem (aynılık) hem de boylam (farklılık) boyunca yerleşmesi ilginçtir!

kadar kendisini doğrultmamasının yanında, Rus toplumu bir tarafa, imparatorluk hakimiyeti altındaki diğer milletlerin tarif edilmez acılara maruz kalması göz önünde bulundurularak kabul edilmelidir.

Geleceğe Bakış

Bugünkü Rusya, genel hatlarıyla bir tarafta liberallere veya batıcılara, öbür tarafta da devletçiler, komünist-milliyetçiler ve nativistlere bölünmüş bulunuyor.⁷⁸ Kimlik konusundaki tartışmalar ise, esasen beş kimlik şekli (bir tarafta sivil vatandaşlık öbür tarafta ise birlikçilik, pan-slavizm, Rusça konuşanlar ve Rus ırkçılığı) etrafında dönmektedir.⁷⁹ Devletçiler, (Avrasyacılar da bu grupta değerlendirilebilir; kimlik: birlikçilik), Avrasya kıtasındaki milletlerin (özellikle Rus ve Türk) bir araya gelerek Batı veya Atlantizmin hegemonyasına karşı koymaları gerektiğine inanıyorlar. Komünist-milliyetçiler (kimlik: Rusça konuşanlar) Sovyet mirasını, bu yapının yeniden canlandırılması gerektiğini savunuyorlar ve Avrasyacıların aksine seküler bir devlet kurma arzusundadırlar. Nativistler ise (kimlik: Pan-Slavizm ve ırkçılık) 1917 öncesi ve aslında Petro öncesi Rusya'dan, Slav birliğinden (Avrasyacılığa karşılar) ve 19. Yüzyıl Slavcılar için de geçerli olan diğer ideallerden söz ediyorlar. Bu grupları anti-liberal olarak değerlendirebilir ve genel hatlarıyla birkaç noktada birleştirebiliriz. Hepsi bir misyondan, Batı karşıtlığından ve çok milletlilikten bahsediyor. Rus Ortodoks Kilisesi de, bu kez liberalizmin beraberinde rakip kiliseler ve katolikliği getireceğinden korktuğu için kırmızı-kahverengi koalisyonu desteklemektedir.⁸⁰ Tüm bu gruplarda pre-modern halk bağlarına dayalı bir toplum (Gemeinschaft) kurma arzusu gözlemlenebilir.⁸¹ Bu kesimde, Weimar Cumhuriyeti'nde olduğu gibi, bir Anglo-Sakson veya Yahudi-Mason komplosunun söz konusu olduğu inancı ve ihanete uğramışlık duygusu hakimdir.⁸² Liberal kanadın bu grubu tam olarak karşısına aldığı söylenemez. 19. yüzyılda da olduğu gibi, ikinciler azınlıkta dırlar ve nereye kadar batılı olabilecekleri de Yeltsin'in 1993'den sonra izlediği daha "Rusça" bir demokrasi çizgisiyle açığa çıkmaktadır. Bir boyutun da unutulmaması gerekiyor; Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla sonuçlanan Rusya Fedrasyonu'nun bağımsızlık girişimi, daha çok Yeltsin ve çevresindeki demokratlar tarafından merkezin tekeline

⁷⁸ Ibid. s. 299.

⁷⁹ Vera Tolz, a.g.m., ss. 995-996.

⁸⁰ Ilya Prizel, a.g.e., ss. 230-234.

⁸¹ Michael Urban, a.g.m., s. 982.

⁸² Ilya Prizel, a.g.e., s. 234-5.

kırmak için başlatılmıştı. Tıpkı 1917'de otokrasi karşıtı aydınların İmparatorluğun dağılmasını görünce monarşist olup çıkmaları gibi, liberal ve demokrat hareketin beklenmedik bir şekilde Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla sonuçlanması, liberallikten milliyetçiliğe doğru akımı güçlendirmiştir. Bunun yanında, herkesin kabul etmek durumunda olduğu bir gerçek, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla, halkın içinde yaşadığı ama komünist baskı altında kendini gösteremediği iddia edilen liberal ve demokratik yönlerin "yeniden" ortaya çıkmaması ve asıl ortaya çıkanın unutkanlık, bağınazlık ve batıl inanç olmasıdır.⁸³ Böylece, imparatorluğun ve baskı rejiminin çöküşü demokrasi ve liberalizmin doğuşu anlamına gelmemekte ve sonuncuların Rus toplumu için çok yeni şeyler olduğu ortaya çıkmaktadır.

İmparatorluklar çökerken arkalarında kurumsal ve kültürel bir enkaz bırakıyorlar.⁸⁴ Özellikle yeni bir şey ortaya atılmadıkça, eski yapının yıkıntıları arasından seçilmiş ve az çok işe yarayan parçalar kullanılmaya çalışılacaktır. Ciddi bir anlamda "yeni"nin söz konusu olmadığı bugünkü Rusya da, SSCB'nin ve tarihin kalıntıları arasından seçilmiş yarım ve biçimsiz yapılardan oluşturulmaktadır. Aslında, bu oluşumu yeni bir devlet olarak değil, bir belirsizlik süreci olarak değerlendirsek daha doğru tanımlama yapmış olurduk; Rusya Federasyonu geçici bir şeydir, Rusya değil.⁸⁵ Hem imparatorluğa dönüş hem de demokratik bir yapılanmaya gitme teorik olarak mümkün olsa da, eskiden kalma miras ikinciye engellediği gibi mevcut uluslararası şartlar ve Rusya'nın iç durumu birinciye dönüşü şimdilik imkansız kılmaktadır. Eski imparatorluk merkezi yeni bir cazibe kaynağı yaratmadıkça iç ve dış engelleri aşarak yeniden canlanması mümkün değil. Bunu, Bolşevikler 1917'den kısa süre sonra başarmıştı, Naziler biraz daha geç kalmıştı. Osmanlı durumundaysa, imparatorluğun jeopolitik açıdan sürdürülebilirlik şansının azlığı ve yeni ortaya atılan Türk milli devleti üzerine kurulu kimliğin başarısı, bu olasılığı

.....
Ciddi bir anlamda
"yeni"nin söz konusu
olmadığı bugünkü
Rusya da, SSCB'nin ve
tarihin kalıntıları
arasından seçilmiş yarım
ve biçimsiz yapılardan
oluşturulmaktadır.
 .....

⁸³ Valentina Fedotova, Vozmozhna li moderizatsiya bez rusofobii, NG STSENARII, 1997, s. 7'den aktaran Michael Urban, a.g.e., s. 980.

⁸⁴ R. Barkey, "Consequences of Empire", K. Barkey and M. Von Hagen (eds.), After Empire, Boulder Co, Westview, çıkacak, aktaran Jack Snyder, a.g.e., s. 1.

⁸⁵ Aleksandr Dugin, a.g.e., s. 184.

ortadan kaldırmıştı.⁸⁶ Şimdilik, yeni ve birleştirici bir ideoloji ufukta gözükmeyenken, Rusya'nın imparatorluğa dönüşü bir hayli zor olacaktır. Rusya Federasyonu'nun, boyut olarak olmasa da nitelik olarak çok milletli imparatorluk yapısını sürdürmesi, yeni birleştirici ideoloji ortaya çıkmadıkça değil eskiye dönüş, bu devletin bile ayakta kalması veya güçlenmesinin zor olacağına işaret etmektedir. Sivil vatandaşlığa dayalı yeni bir milli-devlet kuruculuğu ise, böyle bir mini-imparatorlukta ve eski bilinç yapısıyla zor olmakta, ve bir mini-devrim veya uzunca bir zaman gerektirmektedir. Sovyetler Birliği'nde olduğu gibi, çok milletli bir devletin parçalanması durumunda kaybedecek konumda olduğu düşünülen Ruslar, demokrasiyi milliyetçilikle özdeşleştirmede zorluk çekiyorlar.⁸⁷ Bunun yanında, kendisini her zaman Batıya alternatif bir uygarlık olarak algılamış, tamamlanmış bir bütün ifade ettiğini düşünen Rusya için, Jöntürkler misali bir devrimle milli-devlet kurmak, Batının ikinci dereceli ve manipülasyonlarına açık bir parçası haline gelme korkusunu beslemektedir.⁸⁸ Diğerleri, Rusya'nın milli-devlet olarak yapılanmasının ya Ruslaştırma ya da parçalanmayla sonuçlanacağını ve bunun yanında, Ruslar bunu yaparsa onları Avrupa'dan ayıran en önemli özelliğin (milleler üstü ve azınlık haklarına saygılı yapının) kaybolacağını iddia etmektedirler.⁸⁹ Bu görüşe göre, bugünkü insan ve birey haklarına, çeşitli toplumları toptan mahvederek ulaştıran Batının aksine, Rusya, bugüne kadar böyle davranmadığı gibi bundan sonra da bunu yapmamalıdır. Burada, milli-devlet yapısının yanlışlıkla ırkçılıkla özdeşleştirilmesi ve Rusların da azınlıklara karşı dedikleri kadar hoşgörülü davranmayışları söz konusu olsa da, bu değerlendirmelerin temelsiz olduğu söylenemez. Sonuçta, Rus ve Sovyet İmparatorluklarındaki baskılar, diğer milletlere olduğu kadar (belki de daha çok) Ruslara da yapılmaktaydı. Rus emperyalizmi, Batı Avrupa'nın aksine, ırksal dışlama ve fiziksel yok etmeden ziyade, kültürel asimilasyon ve kitlesel evliliklere dayanmaktaydı. 19. Yüzyılın Ruslaştırma siyaseti bile, Fransızların bölgesel dilleri ve İngilizlerin Galler dil ve kültürünü bastırmalarının yanında gölgede kalıyordu.⁹⁰ Tüm bu özelliklerin, yeni bir imparatorluk için meşru bir zemin hazırlamanın yanında daha yararlı bir işe hizmet edebileceği gösterilebilir. Sonuçta, Rusların asıl aradıkları bugünkü kötü ve aşağılayıcı durumdan kurtulmaktır ve bu yol sadece imparatorluk kuruculuğundan geçmemektedir. Bugünün değişen şartları da farklı bir yolu olası kılmaktadır.

⁸⁶ Jack Snyder, a.g.e., s. 3.

⁸⁷ Edward Acton, a.g.e., s. 334.

⁸⁸ Aleksandr Dugin, a.g.e., ss. 109-201.

⁸⁹ V. M. Mezhev, *Mezhdı proshlym i budushchim*, (Moskow, 1996), s. 103., in Vera Tolz, a.g.e., s. 998.

⁹⁰ Ilya Prizel, a.g.e., ss. 174-175.

Aşağı yukarı 500 senelik Rus yayılmacılığı son bulmuştur.⁹¹ Bu, 500 senelik bir toplum dinamiğinin, bir kurumun, sosyal ilişkilerin ve ekonomi politığının fonksiyonunun durması anlamına geliyor. 500 senedir devam eden bu mekanizma defalarca daha farklı dinamiklerin etkisiyle durma noktasına gelmişse de, her zaman daha hızlı bir şekilde ve daha büyük alanlara yayılarak bu krizlerden kurtulmuş ama aslında onları ertelemiş, her defasında içine kapattığı toplumlardan daha fazla fedakarlıklar istemiş ve gittikçe daha derine batmıştır. Şimdi, 21. yüzyıla başlarken, önemli ölçüde kendi iç yapısından kaynaklanan bir çelişki, bu genişleme mekanizmasını durdurmuş bulunuyor. Neredeyse, bir imparatorluk kurma süreci diye nitelenebilecek Rus toplumu⁹² ciddi bir yol ayrımındadır.

Bugün, Rus toplumu çok ağır bir kriz dönemi yaşamaktadır. Karl Polanyi'nin çok çarpıcı bir biçimde ifade ettiği gibi, toplumsal kriz, toplumun dramatik bir olayla karşılaşmasından ziyade, onun mevcut sosyal dayanaklarının yıkımı ve ortaya çıkan yeni şartlarda yaşamak veya mücadele etmek için gerekli sosyal kurumlara ve mekanizmalara sahip olmamasından kaynaklanmaktadır.⁹³ Çeçenleri alalım. Örneği az bulunacak bir baskı ve kıyım maruz kalan bu insanlar, bugün dehşetli koşullarda yaşamaktadırlar. Buna rağmen, Çeçen milletinin bir toplumsal kriz yaşadığını söyleyemeyiz. Tam tersine, bu toplumun sahip olduğu ve kökü eskilere dayanan kurumları, mevcut savaş koşullarına mükemmel bir şekilde uyum göstermektedir. Rusya durumunda ise, 500 yıl boyunca süren bir dinamiğe uyum sağlayan tüm toplumsal kurumların ve düşünce yapısının, bu dinamiğin durmasıyla bir kriz dönemine girmesi kaçınılmazdı. Ruslar bir taşlaşmış ve değişmez imparatorluk milleti olarak, imparatorluk olmadan yapamazlar mı o zaman? Rusya'nın imparatorluk kurmaktan vazgeçmesinin intihara neden olacağı⁹⁴ ve bu yüzden de ne pahasına olursa olsun bu sürece devam etmesi gerektiği mi çıkıyor ortaya?

Hayır. Ortaya çıkan asıl sonuç, Rusların, bozukluğu defalarca ispat edilmiş ve kendini doğrultmamış bir sisteme yeniden dönüş yapmaları durumunda, daha kötü ve belki de bu kez ölümcül bir çöküş yaşayacaklarıdır. Toplumun alıştığı ve sahip olduğu kurumlar yeni bir imparatorluk ortamında ve kısa vadede iyi çalışıyor gibi gözükübilirler. Ama

⁹¹ Nicolai N. Petro ve Alvin Z. Rubinstein, a.g.e., s. xv.

⁹² Aleksandr Dugin, a.g.e., s. 198. Konumuz açısından, demokrasi daha çok milli-devlet kuruculuğuyla olan ilişkisine göre anılmaktadır.

⁹³ Karl Polanyi, *The Great Transformation*, Boston, Beacon Press, 1957, ss. 156-158.

⁹⁴ *Ibid.* s. 197.

normal tarih ve kimlik bilincinin gelişmesini önüyor. Bir bakıma, Liberalizm ve Demokrasi'nin Rusya'da kendine yer edinmemesi, bu görüşlerin Rus aydınlarının siyasal mutlaklığıyla fazla ilgilerinin bulunmayışındandır.⁹⁷

Bunun yanında, aydınların çoğunda mevcut, bir bitmezlik, bir eksiklik duygusunu besleyen ve Rusları bir misyon taşıyıcısı, kendisini aşan bir uygarlık ihracatçısı olarak algılayan bakış açısından vazgeçmek yararlı olabilir. En azından bu bitmezlik duygusunu, Avrasyacıların nice-lik olarak gelişmesi yerine, Batıcıların nitelik ve içe yönelik gelişmelerini koyarak daha yararlı bir hale getirmek mümkündür. 18.Yüzyıldan itibaren başlayan Rus milli kimliği konusundaki tartışmalar, hala genel olarak, Rusların daha üstün bir uygarlığa, aşkın bir imparatorluğa ve evrensel bir misyona sahip olmaları çerçevesinde gelişmektedir. Bunlardan farklı bir Rus kimliğinin ortaya çıkması Rusların kendileri ve dünyayla barışmasıyla sonuçlanabilir.⁹⁸ Tabii ki mesele tüm özgünlüklerden vazgeçmek değildir. Batı medeniyeti bugün her ne kadar özgürlük ve demokrasi merkezine çevrilmiş olsa da, yakın tarihinin başka milletler için dağıtıcı ve felaketli sonuçlara neden olduğu unutulamaz. Bundan başka, güç tekelinin kaçınılmaz olarak suistimale götüreceği veya götürdüğü inkar edilemez. Kendisini bu dünyaya karşı bir alternatif olarak gören Rusya'nın, bu açıdan yapmış olduğu ve yapacağı alkışlanmalıdır. Ama bu "misyon", yeni bir imparatorluk kurulmadan da gerçekleştirilebilir.

Bir başka düşünülmesi gereken, milletin etno-sosyal açıdan değerlendirmesine son verme ve yeni, iradi siyasal tercih esasına dayalı sivil bir toplum kurmaya doğru adımlar atma olabilir.⁹⁹

Tüm bunlar değerli tavsiyeler olabilir. Ama, Rus aydınının düşünce yapısının sadece bir tercih meselesi olduğunu düşünmek çok safça olurdu. İnsanların her zaman insiyatif sahipleri olduklarını kabul etmeğe hazır olsak da, kimliklerin ve düşünce yapısının tarihsel bir süreç içinde ve bir anlamda toplumun karşı koyamayacağı derecede (birey bu açıdan daha güçlü olabilir) şekillendiği de bir gerçektir. Rus insanında "birlikçi" eğilimin ne kadar güçlü olduğu, politikacıların en kritik dönemlerde bu yönleri vurgulayarak halkı arkalarına almalarıyla ortaya çıkmaktadır. Rusya'nın, "yakın çevre"de yaşayan Rusça konuşan halkları temsil etme yetkisine sahip olduğu şeklindeki tutumun, Yeltsin'in, 1993'de Halk Vekilleri Kongresi ile giriştiği kuvvetler ayrımı

⁹⁷ Alexei Kiva, "Intelligentsiia v chaze ispitani", Novyi mir, no. 8 1993, 160-78'den aktaran Ilya Prizel, a.g.e., s. 236.

⁹⁸ Ilya Prizel, a.g.e., s. 155.

⁹⁹ Valeri Tishkov ve Martha Brill Olcott, a.g.e., s. 85.

savaşıyla üst üste düşmesi tesadüf olamazdı. BDT entegrasyonunun ve Beyaz Rusya ile birleşme çabalarının da, yine Yeltsin'in 1996'daki Devlet Başkanlığı seçimlerinden önce hız kazanması ve seçimlerden sonra da sivil vatandaşlık (kimlik) tanımlarının yeniden öne çıkarılmaya başlanması bu değerlendirmenin doğruluk payını artırıyor. Böylece, aydınların üretimi ve siyasilerin çıkarlarına uygun uygulamaları her ne kadar önemli olsa da, bunları temelde Rus toplumunun ciddi birlikçi eğilimleri beslemektedir.

Peki tüm yollar kapalı mı? Hayır, aslında Rus toplumunun bu özellikleri sivil bir milli-devlet kurmak için engel değil, aksine birer yararlı araç olarak ortaya çıkmaktadırlar. Yeltsin döneminin, demokrasi ve liberal ekonomi kurma girişimlerinin başarısızlığı ve halkta yarattığı hayal kırıklığı bizi yanıltmamalıdır. Aslında, Rus toplumunda demokrasi ve sivil toplum anlayışına karşı oluşan negatif yargının en ciddi sorumlularından biri, SSCB sonrası Rusyası'nın yönetimine geçen yeteneksiz ve dar düşünceli "Batıcılar"dı. Siyasal müdahalenin asgariye indirilmesini savunan piyasa ekonomisi ile toplumun siyasal hayattaki rolünü azamiye yükselten demokratik toplum yapısının çeliştiği bilinen bir gerçektir. Batı Avrupa'da bile, demokrasinin ortaya çıkışı devletin piyasa ekonomisindeki rolünün artmasıyla paralel gelişmiştir. Rusya'da ise bu ikisi aynı anda yürütülmeye çalışıldı ve kaçınılması imkansız zorluklarla zaten kötü durumdaki insanların tüm umutlarını mahvetti.¹⁰⁰ Rus insanının, tarihine bakınca neredeyse Rus siyasi hayatında ilk ve son serbest pazar ve liberal devlet kurma girişimi olan, Çar Rusyası'nın son yıllarındaki Witte ve Stolypin'in renksiz ve miskin ekonomik bireysellik dönemlerinden ilham alması beklenemezdi. Bu toplumun tarihindeki tüm önemli düşünce ve literatür akımları ve hatta siyasal hareketler anti-burjuvadır. Bunun Sovyet mirası olduğunu düşünmek de yanlış olurdu; bütün bu özelliklerin kaynağı Rus toplumunun geleneksel kurumlarına ve 19. yüzyıldan itibaren ortaya çıkan fikir akımlarına dayanmaktadır. Bu tarihi görmezden gelmek ve "yeni"yi yine de bir boşluk üzerine kurmaya çalışmak Yeltsin Rusyası'ndan daha farklı bir sonuca götüremezdi.

Rus insanının kendisini iradi siyasal kimlik açısından değerlendirmede güçlük çektiği bir gerçek olabilir. Rus toplumu, Akıllı Yaroslav'ın değil de (paradoksal olarak Ukrayna'da hükmetmiş!) A. Puşkin'in, L. Tolstoy'un ve F. Dostoyevski'nin eseridir ve ortak özellikler taşımaları açısından, bu insanlar, Rus dili ve literatürüne daha fazla şey borçludurlar.¹⁰¹ Rusların büyük bir kısmının, 1995 kamuoyu yokla-

¹⁰⁰ Edward Acton, a.g.e., s. 356.

¹⁰¹ Aleksei Novikov, a.g.e., s. 47.

masında Rus milletini dil, vatan sevgisi ve kültür bazında değerlendirmesi de sürpriz değildi.¹⁰² Yine de, bütün bunları milli-devlet kuruculuğuna bir engel olarak değerlendirmek her zaman geçerli olmayabilir. Rusya'da sivil bir devlet kurmak mümkündür, bu elbette ki Rus dili ve Rus geleneksel kültürünün öğelerini taşıyacaktır. Dünyadaki mevcut sivil toplumlar daha farklı bir yapı üzerine kurulmuş değiller.

Kısacası, asıl yapılması gereken var olan kimlik yapısıyla, olması gereken arasındaki dengeyi bulmaya çalışmaktır. Bazı özelliklere farklı açılardan bakmak da işe yarayabilir. Bugün, etnik-milliyetçilik, Rusya'daki demokrasi ve sivil vatandaşlık eksikliğini bir ölçüde kapatmaktadır; bu açıdan, ikinci hususta gelişmeler olmadıkça ortadan kaldırılmamalıdır.¹⁰³ Rusya'nın etnik sınırlar boyunca yeni bir parçalanma için "fırsat kolladığı" da biraz kuşkuyla karşılanmalıdır. İlk Çeçen savaşı (1994-1996) Rusya'nın istikrarının bir göstergesiydi. Gerçi kimse savaşa katılmaya ve Rusya'nın bütünlüğünü neyin pahasına olursa olsun korumaya hevesli değildi ama aynı zamanda da, hiçbir diğer bölge aynı taleplerle ortaya çıkmadı.¹⁰⁴ Aynı şeylerin (bu açıdan daha negatif sonuçlar üretecekse de) 1999'da başlayıp sürmekte olan ikinci Çeçen çatışmaları için de bir ölçüde geçerli olduğu söylenebilir. Kısacası, Rusya'yı aktif bir girişimle dağıtmaya çalışan toplumsal güçlerin varlığı söz konusu değil.

Rusların bir proto-millet olarak kalmaları, onların kuracakları yeni devletin etno-sentrik esaslara dayalı olmayacağı, ve liberal batı ülkelerinin bile ırksal "temizlemeler" hesabına yarattıkları devletlerin bir örneğinin daha ortaya çıkmayacağı anlamına gelmektedir. Aslında, Rus aydınları için (her zaman arayışında oldukları) yeni gurur kaynağı olabilecek bir olayla karşı karşıyayız; onlar yine de Batıdan daha farklı ve daha iyi olduklarını ispat etmek için bir fırsat yakalayabilirler. Şimdiki "misyon"sa öncekilerden farklı olarak hem Rusların hem de çevredeki diğer milletlerin yararına olacaktır.

¹⁰² Vera Tolz, a.g.e., ss. 1014-1015.

¹⁰³ Valeri Tishkov ve Martha Brill Olcott, a.g.e., s. 84.

¹⁰⁴ Ibid. s. 70.

Kaynakça

- Acton, E., The Present and The Past Russia: The Tsarist and Soviet Legacy, (Longman, London, 1995).
- Aleksandr D., Osnovi Geopolitiki, (Arktogeya, Moskva, 1997).
- Anders Aslund ve Martha Brill Olcott (editörler), Russia After Communism, (Carnegie Endowment for International Peace, Washington, D.C., 1999).
- Barnett R. Rubin ve Jack Snyder, (editörler), Post-Soviet Political Order: conflict and state building, (Routledge, London, 1998).
- Bradshaw, J. M., (ed.), Geography and Transition in the Post-Soviet Republics, (John Wiley & Sons Ltd, 1997).
- Burbank, J., Intelligentsia and Revolution: Russian Views of Bolshevizm 1917-1922, (Oxford University Press, New York, 1986).
- Conguest, R., (ed.) The Last Empire: Nationality and the Soviet Future, (Hoover Press, Standfor, 1987)
- Donald W. Treadgold, W. D., Twentieth Century Russia, (Westview Press, Boulder, 1995).
- Hosoon, D., (ed.), Geography and National Identity, (Blackwell, 1994).
- Koji, W., (ed.), Engaging Russia in Asia Pacific, (Japan Center for International Exchange, Tokyo, 1999).
- Kolosov, A.B., Goepolitiçeskoe Polojenie Rossii: predstavlenia i realnost, (Art-Kuryer, Moskva, 2000).
- Nicolai N. Petro ve Alvin Z. Rubinstein, Russian Foreign Policy: From Empire to Nation State, (Longman, New York, 1997).
- Polanyi, K., The Great Transformation, (Beacon Press, Boston, 1957).
- Ogden, J. A., (çev ve ed.), From the Russian Idea to the Idea of a New Russia: How we must overcome the Crisis of Ideas, (John Kennedy School of Government, 1998).
- Starr, S. F., (ed.) The Legacy of History in Russia and the Neu States of Eurasia, (Armonk, NY, 1994).
- Tolz, V., " Forging the Nation: National Identity and Nation Building in Post-Communist Russia", Europe-Asia Studies, Cilt: 50, No. 6, ss. 993-1022.
- Urban, M., "Remythologising the Russian State", Europe-Asia Studies, Cilt: 59, No. 6, ss. 969-992.